

שיעור כו

המלך פורץ לעשות לו דרך, ואין ממחה בידו

(סנהדרין כ ע"ב)

א. המלך פורץ לו דרך

1. לצורכי מלחמה

2. לצרכים אחרים

ב. "אבל אתה, מלך אתה"

ג. "מהו להציל עצמו בממון חבירו? ... ליתן לפני בהמתו?"

סיכום

א. המלך פורץ לו דרך

1. לצורכי מלחמה

במשנה (כ ע"ב) נאמר:

ומוציא למלחמת הרשות על פי בית דין של שבעים ואחד. ופורץ לעשות לו דרך, ואין ממחה בידו. דרך המלך אין לו שיעור. וכל העם בוזזין ונותנין לו, והוא נוטל חלק בראש.

דברי המשנה: "ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחה בידו", וכן "דרך המלך אין לו שיעור", מופיעים בין שתי הלכות שעוסקות בענייני מלחמה. בין הסמכות לגייס לוחמים למלחמת רשות, וכמובן גם למלחמת מצווה, לבין חלוקת שלל המלחמה. גם בהמשך המשנה מובאות הלכות מלחמה: "וכסף וזהב לא ירבה לו מאד" אלא כדי ליתן אספניא. וכותב לו ספר תורה לשמו. יוצא למלחמה מוציאה עמו...". מכאן שיש לפרש אף את הביטויים: "פורץ לעשות לו דרך"¹ וכן "דרך המלך"² כרשות לפגוע ברכוש פרטי לטובת הצלחת המלחמה, וללא גבולות.

1 בלשון המקרא מופיע מספר פעמים השורש פ.ר.ץ בהקשר לפריצת גדר, ולמי שעבר את הגבול. כך הסביר הרמב"ן (בראשית לה, כט): "וענין פרץ בכל מקום נתיצת הגדר ועברו, מן 'פרץ גדרו' (ישעיהו ה, ה), 'למה פרצת גדריה' (תהילים פ, ג). ובלשונם 'פרצה קוראה לגנב' (סוכה כו ע"א),

מה המקור לכך שלמלך יש סמכות לפגוע ברכוש פרטי לצורכי המלחמה? בירושלמי (ב, ה) נאמר: "ופורץ לעשות לו דרך, דכתיב: 'נהגו לפני המקנה ויאמרו זה שלל דוד'" (שמואל א ל, כ). הרד"ק (שמואל שם) הסביר את דברי הירושלמי:

ובדברי רז"ל המלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו, דכתיב "נהגו לפני המקנה ההוא ויאמרו זה שלל דוד", כלומר היו נוהגים המקנה לפני המחנה כמו שהיה דרכן, וכשהיו פוגעין בגדרות השדות, לא היו נוטין המקנה לצד אחד אלא פורצין לפנייהם והולכין דרך ישר לפנייהם. וכשהיו בעלי השדות ממחים בידן היו אומרים עבדי דוד, זה שלל דוד. כלומר הרשות בידו לפרוץ לו דרך כי מלך הוא וכל זה לפי שעה.

ההתנהלות הנורמטיבית של חיילות דוד משמשת תקדים להלכה זו. מלך מצווה לכתוב לו ספר תורה שני. הראי"ה קוק ראה בספר התורה השני גם מקור השראה להנהגת העם על פי התורה, והוא ציין את ההלכה ש"מלך פורץ לו דרך" כדוגמה:

ממשפט המלך נשאר לנו רשמים במסכת סנהדרין. ההלכה המיוחדת למלך, שהוא צריך לכתוב לו שני ספרי תורה - ספר תורה אחת שהיא יוצאת ונכנסת עמו, ואחת שמונחת לו בבית גנזיו - קשורה במשפט המלוכה, ברשות המיוחדת המסורה למלך, שרשאי הוא להתקין תקנות כהוראת שעה בהנהגת המדינה. כי הנה מצד חייו הפרטיים נצטווה המלך לנהוג בענווה "לכלתי רום לבבו מאחיו", ואילו מבחינת מעמדו הכללי - "מלך פורץ גדר לעשות לו דרך", ורשאי הוא, ולפעמים גם חייב, להטיל שררה ומרות על העם. אלא שגם אז חייב

אבל יאמר בלשון הקדש על כל עובר גבול הדבר, 'ופרצת ימה וקדמה' (בראשית כח, יד), 'ויפרוץ האישי מאד מאד' (בראשית ל, מג).

2 הביטוי "דרך המלך" מופיע פעמיים בתורה באותו עניין. משה רבנו שלח מלאכים למלך אדום שיאפשר לעם ישראל לעבור בארצו: "נעברה נא בארצך, לא נעבר בשדה ובכרם, ולא נשתה מי באר, דרך המלך נלך, לא נטה ימין ושמאל עד אשר נעבר גבלך" (במדבר כ, יז). ובאופן דומה כשהוא פנה בבקשה דומה למלך סיחון: "אעברה בארצך, לא נטה בשדה ובכרם, לא נשתה מי באר, בדרך המלך נלך עד אשר נעבר גבלך" (במדבר כא, כב). במשנה 'דרך המלך' היא דרך שהוא פורץ בתוך השדה והכרם של אנשים פרטיים, במקום לפנות לימין או לשמאל, ואילו בפסוקי התורה הכוונה היא הפוכה. בני ישראל הבטיחו שילכו רק בדרך הראשית, ושלא ייכנסו לשדה וכרם פרטיים. ראה במפרשי התורה שם. כך למשל הסביר הרב עובדיה ספורנו (במדבר כ, יז): "דרך המלך - באותה הדרך שיצוה המלך שנלך בה, כמנהג כל מלך הנותן מעבר לצבא אנשי שלומו לשלוח עמהם מורה בדרך, למען לא יזיקו אנשי הצבא או קצתם בעברם ליושבי הארץ".

הוא לשמור על חוש המידה, שלא להפעיל סמכותו יותר מההכרח, ולא לנצל את מעמדו מעבר לתחומי הצרכים הממלכתיים. ועל כן נצטווה המלך לכתוב לו שני ספרי תורה אחד בתור איש ישראל וספר תורה שני בתור מלך ישראל.³

מה היקף הסמכות של מלך לפרוץ דרכים וליטול רכוש של אנשים פרטיים לטובת הצלחת המלחמה או למען צורכי מדינה אחרים? רש"י (כ ע"ב) כתב: "ופורץ - גדרות אחרים. לעשות לו דרך - לשדהו ולכרמו". כך כתב גם רש"י במקום נוסף (יבמות עו ע"ב) "שהמלך פורץ - גדרות של אחרים לעשות לו דרך קצר מביתו לפרדסו או לכרמו". יש שפירשו את כוונת רש"י שמלך רשאי לנצל את סמכותו לפרוץ דרך גם לטובת צרכיו הפרטיים - שדהו וכרמו.⁴ מאחר שדברי המשנה הללו נאמרו בהקשר של מלחמה, נראה להסביר שהכוונה היא שלמלך יש סמכות לפרוץ דרך לשדהו ולכרמו בשל צורך מלחמתי, אך לא בשל צורך אישי. נראה שמה שרש"י קורא: שדהו וכרמו, אין כוונתו לרכוש פרטי של המלך, אלא לרכוש ששייך למנגנון השלטוני, וזו גם כוונת שמואל הנביא בפרשת המלך: "יקח ושם לו", "חרישו", "קצירו", "כלי מלחמתו", "כלי רכבו", ועוד. כך גם כאן: שדהו וכרמו המלכותי, לטובת צורכי המדינה. כך נסביר גם את דברי הרמב"ם (הל' מלכים ד, א): "רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות". אין הכוונה לצרכים אישיים שלו אלא לצורכי המדינה הכלליים ולא רק לצרכים מלחמתיים.

הרב מאיר הלוי אבועלפיא, רמ"ה (סנהדרין שם) פירש את הסמכות של מלך לפרוץ דרך של אדם פרטי לטובת צרכים ציבוריים - מלחמה או שגרה, והדגיש מה היקף הסמכות:

הכין פירושא, דהיכא דאזיל למלחמת הרשות, אי נמי לכל היכא דבעי, ולא אפשר ליה למיעבר משום גודא דקאי באפיה, לא מחייבינן ליה למהדר ולמיזל מאורחא אחריתי. אלא כיון דקאי התם "פורץ לעשות לו דרך" והיינו דקתני עלה "דרך המלך אין לה שיעור" אלא פורץ והולך כדי שיוכלו מחנותיו והעם אשר ברגליו לעבור. ואין אומרים יפרוץ בכדי שיוכל אחד לעבור וכו' ויעברו אחד אחד בזה אחר זה, אלא פורץ והולך כדארן. והני

3 שיעור פתיחה למסכת סנהדרין, קיץ תרצ"ד. הדברים נרשמו על ידי הרמ"צ נריה, ופורסמו בתחומין, ז (תשמ"ז), עמ' 276. הראי"ה קוק חזר על דברים אלו: שו"ת משפט כהן עמ' רעד; מאמרי הראיה עמ' 385. ראה בשיעור לד: וכתב לו ספר תורה לשמו.

4 כך הסבירו את רש"י הראשונים שחלקו עליו - רמ"ה, ורבנו יונה. כך הסביר גם הר"י מלוניל. ראה גם לחם משנה הל' מלכים ה, ג, וכנסת הגדולה כ ע"ב.

מילי כולו לפי שעה נינהו, אבל לאחזוקי בגופה של קרקע לנפשיה כדי שיהא דרך קבוע לשדהו ולכרמו לא.⁵

ע"פ הרמ"ה, המלך רשאי לפרוץ דרך לצורך מלחמת רשות, ולכל צורך שהוא. אמנם הדוגמה של הרמ"ה היא בהקשר של מלחמה: "פורץ והולך כדי שיוכלו מחנותיו והעם אשר ברגליו לעבור", אך היתר זה מוגבל. "הני מילי כולו לפי שעה נינהו, אבל לאחזוקי בגופה של קרקע לנפשיה כדי שיהא דרך קבוע לשדהו ולכרמו, לא". רק לצורכי המלחמה או לצורכי העניין הנדרש, אבל אין למלך סמכות להשתלט באופן קבוע על קרקע שמאפשרת לו להגיע לשדהו ולכרמו.

גם הרמב"ם כתב שסמכות המלך לפרוץ דרך היא בהקשר של מלחמה. הרמב"ם סידר את הלכות מלכים ומלחמותיהם באופן הבא: הלכות המלכים (פרקים א-ד), הלכות המלחמה (פרקים ה-ח). את הסמכות של מלך לפרוץ דרכים כתב הרמב"ם במסגרת הלכות המלחמה. כך כתב הרמב"ם (הל' מלכים ה, א-ג):

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה... ואחר כך נלחם במלחמת הרשות... ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו, ודרך המלך אין לה שיעור, אלא כפי מה שהוא צריך. אינו מעקם הדרכים מפני כרמו של זה או מפני שדהו של זה, אלא הולך בשווה ועושה מלחמתו.

כאמור הרמב"ם מיקם הלכה זו במסגרת הלכות המלחמה, וציין בסוף ההלכה שהסמכות לפרוץ דרכים היא רק בהקשר של מלחמה. הלחם משנה (כאן) ציין כמקור לרמב"ם סוגיה במסכת בבא קמא, שם נזכר שמלך פורץ לעשות לו דרך:

מדברי רבינו שכתב "ודרך המלך אין לה שיעור", וסוף דבריו "אלא הולך בשווה ועושה מלחמתו", משמע דמפרש דמתני' לענין מלחמה אתמרה. דהיכא דצריך המלך למלחמתו כן הוא עושה, אבל לא לצורכו. ובפרק הכונס (בבא קמא ס ע"ב) הביאו הא ד"פורץ לעשות לו דרך" גבי קרא ד"ויבקעו שלשת הגבורים" וכו' דהיינו שעת מלחמה. ולא מצינו שלא בשעת מלחמה שלצורכו יוכל המלך לעשות כן. זה דעתו ז"ל.

יושם לב עוד, שער עתה לא נאמר שעל המלך לפצות בכסף או בשווה כסף את בעלי השדה או הכרם שבשטחם נפרצה דרך.

5 כך פירש גם המאירי כ ע"ב.

2. לצרכים אחרים

הסמכות של מלך לפרוץ דרך מופיעה במשנה במקום נוסף (בבא בתרא צט ע"ב). המשנה שם עוסקת במקרה שאדם מכר לחברו דרך שעוברת בתוך שדה. במשנה מופיעות הגדרות ביחס לסוגי דרכים שונים:

דרך היחיד ארבע אמות. דרך הרבים שש עשרה אמה. דרך המלך אין לה שיעור.

בגמרא (בבא בתרא ק ע"א-ע"ב) הובאה ברייתא בה נוספו עוד סוגי דרכים, והנימוק לרוחב הדרך:

דרך הרבים - שש עשרה אמה. תנו רבנן: דרך היחיד - ארבע אמות; דרך מעיר לעיר - שמונה אמות; דרך הרבים - שש עשרה אמות; דרך ערי מקלט - שלשים ושתים אמות. אמר רב הונא: מאי קראה? דכתיב: "תכין לך הדרך" (דברים יט, ג), דרך - "הדרך". דרך המלך - אין לה שיעור. שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו.

הלכות אלו כמו גם ההלכה הקשורה לדרך המלך, לא נאמרו בהקשר של מלחמה, אלא בהקשר להתנהלות פרטית או אזרחית שבין מוכר וקונה בעניין סוגי דרכים. בכרייתא זו נזכר גם הדרך לערי המקלט. סלילת הדרך לערי המקלט היא מתפקידי השלטון, בשל צורך מוסרי ומשפטי שמיועד לאותם שרצחו בשגגה.⁶ גם את דרך המלך יש לראות כצורך ציבורי ולא צורך אישי.⁷ הרשב"ם על המשנה (בבא בתרא צט ע"ב) נימק את ההלכה הקשורה לדרך המלך באופן הבא:

דרך המלך אין לה שיעור - כדמפרש בגמ' שהמלך פורץ בתים וגדר מלפניו לעשות לו דרך, ולא יטה ימין ושמאל. ובספרי בפרשת המלך נפקא לן מקראי. ונראה בעיני דמכתב "לבלתי רום לבכו מאחיו" (דברים יז, כ) קודריש גדלהו משל אחיו. כדררשינן נמי (הוריות ט ע"א) "והכהן הגדול מאחיו" (ויקרא כא, י).⁸

6 ראה בספרי: "תיקון הדרכים - באחריות מי?", מלכות יהודה וישראל, עמ' 259-267.

7 הרשב"ם (בבא בתרא ק ע"ב ד"ה שהמלך) כתב שדברי המשנה (בבא בתרא צט ע"ב) בנוגע למלך שפורץ דרך, נזכרו שם כבררך אגב, ומקורה במשנה סנהדרין כ ע"ב. אכן הגמרא בבבא בתרא שם איננה מפתחת את הדיון אודות סמכות המלך לפרוץ דרכים. ראשונים אחרים כמו הרמב"ם (הל' מכירה כא, י) המאירי (בבא בתרא שם) מסבירים שבמשנה מדובר במקרה שאדם מכר לחברו דרך וסוכם ביניהם שהמוכר ייתן לקונה 'דרך המלך'.

8 הריטב"א (בבא בתרא צט ע"ב) מציין הסבר זה "משל אחיו" בשם הספרי. אך בספרי שלפנינו אין דרשה כזו.

הרשב"ם הפנה לדרשת הספרי (דברים, פיסקא קסא):

לפי שמצינו ששווה הדיוט למלך בדברי תורה, ישווה לו בדברים אחרים?
תלמוד לומר "לשמור את כל דברי התורה הזאת" (דברים יז, יט), לדברי
תורה שווה לו, ואין שווה לו לדברים אחרים. מיכן אמרו מלך פורץ לעשות
לו דרך ואין ממחים בידו, להרחיב לו סטרטיאות ואין ממחים בידו.

מלך מצווה לשמור תורה ומצוות כמו כל אדם אחר, ובכל זאת יש לו סמכות לעשות
מה שלאדם רגיל אסור לעשות - מלך פורץ לעשות לו דרך ואין ממחים בידו.
הרשב"ם הוסיף, שסמכות זו מוקנית לו בשל מעמדו הגבוה כמו מעמדו של הכהן
הגדול. הרשב"ם הפנה גם לדרשת הגמרא (הוריות ט ע"א):

"והכהן הגדול מאחיו" שהוא גדול מאחיו בנוי, בכח, בחכמה, ובעושר.
אחרים אומרים: מנין שאם אין לו גדלהו משל אחיו? תלמוד לומר: "והכהן
הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו", גדלהו מאחיו.

בתוספתא ובמדרש מסופר שהעשירו כהן גדול לאחר שנתמנה, ונראה שהמטרה היא
לחזק את מעמדו ולאפשר לו להתנהל כראוי בעבודתו. אותו הדבר גם כאשר
למלך. אין מדובר על עושר אישי, אלא על כך שמסמכותו ליטול רכוש אישי אם יש
צורך בו לטובת הציבור וכמו שיש לסלול ולהכין דרכים לעיר המקלט. אך אין
הכוונה שמלך יכול לפרוץ דרכים וליטול רכוש של אנשים פרטיים באופן חופשי
לצרכיו האישיים.

ההשוואה של הרשב"ם בין החובה לגדל את הכהן גדול לבין החובה לגדל מלך,
מקורה במדרש (ויקרא רבה, פרשה כו, ט):

מנין שאחיו מגדלין אותו אם אין לו? שנאמר "והכהן הגדול מאחיו". ולא כהן
גדול בלבד, אלא המלך כיוצא בו. וכן אתה מוצא בדוד המלך כיון שהלך
להילחם עם גלית. אמר לו שאול: "לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם
עמו כי נער אתה" (שמואל א יז, לג). אמר לו דוד: "רועה היה עבדך לאבי
בצאן ובא הארי והדוב ונשא שה מהעדר. ויצאתי אחריו והכיתיו והצלתי
מפיו ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכיתיו והמיתיו. גם את הארי גם הדוב הכה
עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם" (שם לד-לו). אמר לו שאול: מי
אמר לך שאתה יכול להרגו? מיד השיבו דוד: "ה' אשר הצילני מיד הארי

9 ספרא אמור פרשה ב סוף פרק א; תוספתא יומא א, ו; ויקרא רבה, פרשה כו, ט. וראה עוד: תוספתא
ד, א; ירושלמי יומא א, ג; יומא יח ע"ב; חולין קלד ע"ב; סוטה מ ע"א רש"י ד"ה אמר ר' אבהו.

ומיד הדוב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה" (שם לז). מיד וילבש שאול את דוד מדין.

שאול המלך גידל את דוד בכך שנתן לו את בגדי המלך אותם עליו היה ללבוש בעת הקרב מול גלית, ובכך התחזק מעמדו בפני עצמו ובפני אחרים. גם הרמב"ם ציין את הסמכות של מלך ליטול רכוש פרטי לצורכי השלטון. הרמב"ם האריך בעניין זה בהלכות מלכים בפרק ד. פרק זה מבוסס על דברי שמואל הנביא ב"פרשת המלך" (שמואל א פרק ח). הרמב"ם פסק להלכה כדברי ר' יוסי ובעקבותיו האמורא שמואל, שאמר: "כל האמור בפרשת המלך, המלך מותר בו" (תוספתא ד, ה; כ ע"ב). הרמב"ם (הל' מלכים ד, א) ניסח כך את דברי ר' יוסי ודברי האמורא שמואל: "שכל האמור בפרשת מלך, מלך זוכה בו". התוספת המשמעותית בדברי הרמב"ם שלא הופיעה בדברי שמואל הנביא היא שלמלך יש סמכות ליטול רכוש אישי לצורכי המדינה, אך עליו לשלם ולפצות. כך כתב הרמב"ם (הלכות מלכים ד, ג-ו):

וכן לוקח מן בעלי האומניות כל מה שהוא צריך ועושיין לו מלאכתו ונותן שכרן,

ולוקח כל הבהמות והעבדים והשפחות למלאכתו ונותן שכרן או דמיהן, שנאמר: "ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשות כלי מלחמתו וכלי רכבו, ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח ועשה למלאכתו" (שמואל א ח, יב, טז).

...ולוקח השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו אם אין להם מה יאכלו אלא משם, ונותן דמיהן, שנאמר: "ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח ונותן לעבדיו" (שמואל א ח, יד).

מניין למד הרמב"ם שלמלך יש סמכות ליטול רכוש או לגייס אנשים לתפקידים שונים, אך עליו לשלם את שכרם או דמיהם? תפקיד המלך הוא גם לאפשר אורחות חיים בסיסיים לכל אדם ואדם. אם למלך יש סמכויות ללא גבול, והוא רשאי לקחת אנשים ורכוש ללא גבול לשם צרכיו, אי אפשר יהיה לחיות חיים נורמטיביים. על כן נראה שהרמב"ם התבסס על דברי ר' יוסי שאמר ש"כל האמור בפרשת המלך, מלך מותר בו", אך הוא גם נעזר בדברי ר' יהודה שאמר שפרשת המלך נאמרה כדי לאיים עליהם. ברור שאין כוונת ר' יהודה לומר ששמואל הנביא רק איים עליהם ובעצם אין למלך סמכויות כאלו. וכי שמואל הנביא ח"ו אמר דברים לא נכונים? וכי כוונתו לומר שבאמת אין למלך סמכות להטיל מיסים או לגייס רכוש או אנשים לצורכי מלחמה?

אם כן במה כוחו? אלא שכוננת ר' יהודה לומר ששמואל הנביא לא אמר לעם את הכול, במובן זה שהוא לא אמר שעל המלך לשלם שכר אם הוא לוקח בני אדם או רכוש. האיום הוא בכך שאמנם אכן מלך לא חייב לשלם שכר, אך מן הראוי שישלם ואת זה שמואל הנביא לא אמר באותו מעמד.¹⁰

הרמב"ם פתח את הפרק בו הוא עסק בסמכויות המלך כך (הל' מלכים ד, א): "רשות יש למלך ליתן מס על העם לצרכיו או לצורך המלחמות", וסיים את ההלכה: "...ודיניו בכל אלו הדברים וכיוצא בהן דין, שכל האמור בפרשת מלך, מלך זוכה בו". הרמב"ם לא כתב בפתח ההלכה את המילה "מותר" אלא "רשות", וגם בסוף ההלכה לא כתב "מלך מותר בו" אלא "מלך זוכה בו". כוונתו לומר שלמלך יש זכות ורשות שמשמעותה סמכות להעביד בני אדם שהוא מגייס ולקחת רכוש, אך אין מדובר בהיתר גורף. עליו גם לשלם שכר או לפצות באופן אחר.¹¹

10 דוגמאות לתשלום שכר ע"י מלכים עבור עבודה ציבורית: שלמה המלך שילם לאנשים שהכינו את העצים והאבנים לבניין בית המקדש (מלכים א ה, כז-לב; דברי הימים ב ב, יד); יואש מלך יהודה קיבץ כסף תרומות מכל העם כדי לחזק את ברוך הבית, ושילם את שכרם של העובדים בשיפוץ הבית (דברי הימים ב כד, יב); אמציהו מלך יהודה גייס לוחמים משבט יהודה ובנימין, ושכר עוד מאה אלף לוחמים במאה כיכר כסף (דברי הימים ב כה, ה-ג). מכאן אין להוכיח שרק שכירי החרב קיבלו שכרם, ולוחמי שבט יהודה לא קיבלו. ההבדל נעוץ בכך, שאת לוחמי שבטו הוא היה יכול לגייס גם, אך בפועל הוא לא שילם להם שכר, אף שכך ראוי ונכון לשלם שכר, בעוד שאת הלוחמים משבט אפרים ממלכות ישראל הוא לא היה יכול לגייס, אלא בתשלום. על דברי בת פרעה למרים אחות משה: "היליכי את הילד הזה והינקתו לי ואני אתן את שכרך" (שמות ב, ט), כתב הנצי"ב (העמק דבר שם): "כך דרך המלכים לשלם בעין יפה ולא לגזור לעשות להם חנם". לעומת זאת, הנביא ירמיהו הוכיח את יהויקים מלך יהודה על כך שלא שילם את שכרם של הפועלים בוני ביתו: "הוי בנה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבד חנם, ופעלו לא יתן לו. האמר אבנה לי בית מדות ועליות מרוחים וקרע לו חלוניו וספון בארז ומשוה בששר... כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך ועל העשק ועל המרוצה לעשות" (ירמיהו, כב, יג-יז). פירש הרד"ק: "ברעהו יעבוד חנם - היה שוכר הפועל במלאכת הבתים ולא היה נותן לו שכרו וזהו חנם".

11 רשות במובן של סמכות, אך אין חובה. כמו בנוגע לעונש של מורד במלך כתב הרמב"ם (הל' מלכים ג, ח): "יש למלך רשות להרגו", ובנוגע להריגת כאלו שאין ראייה ברורה שמגיע להם עונש (שם י): "יש למלך רשות להרוג אותם". גם בנוגע לסמכות בית דין להעניש מפקיעי מחירים כתב הרמב"ם (הל' גניבה ח, כ): "רשות יש להן להכותו כפי כחו ולקנסו כפי ראות בית דין לחזק הדבר". ראה: הרב נחום רבינוביץ, יד פשוטה, הל' מלכים, ד, א, ובהקדמה לפרק. ראה עוד: הרב יוסף דב סולובייצ'יק (שעורי הרב, סנהדרין כ ע"ב), שהסביר: "דכח המלך אינו כח הפקעת ממון, אלא כח כפייה. דאין זה כח הפקעת ממון כהפקת בית דין הפקר, אלא דשאני הכא גדרי הקנינים לגבי מלך. שאף דבעלמא בעינן דעת קונה ודעת מקנה להחל את הקנין, לגבי מלך נאמר הדין דלא בעי דעת מקנה להקנות, וסגי בדעת המלך גרידא, וכופה את השני להקנות אפילו בלי דעת מקנה".

בסוף הפרק כתב הרמב"ם (הל' מלכים ד, י) את הקו המוביל בהנהגת המלך:

ובכל אלו הדברים דינו דין, ובכל יהיו מעשיו לשם שמים, ותהיה מגמתו ומחשבתו להרים דת האמת, ולמלאות העולם צדק, ולשבור זרוע הרשעים ולהלחם מלחמות ה', שאין ממליכין מלך תחלה אלא לעשות משפט ומלחמות, שנאמר: "ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם את מלחמותינו" (שמואל א ח, כ).

יושם לב שבהלכות מלחמה בו כתב הרמב"ם שמלך פורץ לו דרך (הל' מלכים ה, ג), הרמב"ם לא הזכיר שעל המלך לפצות ולשלם. ואילו בפרק זה, גם באותן הלכות שעסקו בגיוס למלחמה הרמב"ם ציין שעל המלך לשלם. ההבחנה היא בין שעת המלחמה ממש שאז אין ברירה ואם הדרך הטובה ביותר להכריע את המלחמה היא לפרוץ דרך פרטית אזי "מלך פורץ לו דרך". אבל בכל מה שלא קשור למלחמה עצמה מול האויב אלא להתנהלות הפנימית של הצבא, על המלך לפצות ולשלם גם אם לא הייתה ברירה אחרת.¹² כך כתב הרמב"ם בנוגע ללקיחת שדות וכרמים (הל' מלכים ד, ו): "ולוקח השדות והזיתים והכרמים לעבדיו כשילכו למלחמה ויפשטו על מקומות אלו, אם אין להם מה יאכלו אלא משם, ונותן דמיהן".¹³ לפנינו אם כן שני מקורות המלמדים על הסמכות של מלך לפרוץ דרכים. לצורכי מלחמה (כ ע"ב), ולצרכים אחרים (בבא בתרא צט ע"ב, ק ע"ב).¹⁴

ב. "אבל אתה, מלך אתה"

בגמרא (בבא קמא ס ע"ב) מופיעה אגדה שיש בה דיון הלכתי. במהלך הסוגיה הוזכרה ההלכה "מלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו". נעיין בה ונברר באיזה הקשר נשאלה שאלה זו - לצורכי מלחמה או לצורך אזרחי:

-
- 12 ראה גם הרב יעקב אריאל, "פיצויים על הפקעת קרקעות", שו"ת באהלה של תורה, ד, סי' כ, ב.
 13 גם כאשר להיתר של אכילת מאכלות אסורות בשעת מלחמה, הדגיש הרמב"ם (הל' מלכים ח, א) שמותר לאוכלם רק אם אין משהו אחר לאכול: "חלוצי צבא כשינסו בגבול העכו"ם ויכבשום וישבו מהן, מותר להן לאכול נבלות וטרפות ובשר חזיר וכיוצא בו, אם ירעב ולא מצא מה יאכל אלא מאכלות אלו האסורים, וכן שותה יין נסך".
 14 החזון איש (בבא בתרא סי' ד ס"ק טו) כתב שאם ציבור רוצה להרחיב רחוב לטובת תיקון העיר והפקיעו קרקע של יחידים, צריך לפצות את בעלי הקרקע. "אין היחיד צריך להפסיד ממונו, אלא כל הציבור חייב לשלם לו הפסדו, שהרי אין היחיד חייב לעשות צרכי הציבור משלו".

“ויתאוו דוד ויאמר מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער. ויבקעו שלשת הגבורים במחנה פלשתים וישאבו מים מבור בית לחם אשר בשער” (שמואל ב כג, טו-טז).

מאי קא מיבעיא ליה?

אמר רבא אמר רב נחמן: טמון באש קמיבעיא ליה. אי כר' יהודה אי כרבנן, ופשטו ליה מאי דפשטו ליה.¹⁵

רב הונא אמר: גדישים דשעורים דישאל הוה דהוה מטמרי פלשתים בהו, וקא מיבעיא ליה: מהו להציל עצמו בממון חבירו? שלחו ליה: אסור להציל עצמו בממון חבירו, אבל אתה, מלך אתה, [ומלך] פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו.

ורבנן, ואיתימא רבה בר מרי אמרו: גדישים דשעורין דישאל הוה וגדישין דעדשים דפלשתים, וקא מיבעיא להו: מהו ליטול גדישין של שעורין דישאל ליתן לפני בהמתו, על מנת לשלם גדישין של עדשים דפלשתים? שלחו ליה: “חבול ישיב רשע גזילה ישלם” (יחזקאל לג, טו), אף על פי שגזילה משלם – רשע הוא, אבל אתה מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו.

דוד המלך אמר “מי ישקני מים מבור בית לחם אשר בשער”. על פי הגמרא, דוד לא ביקש מי שתייה. שאלתו־בקשתו היא מי ילך אל הסנהדרין, אל הזקנים היושבים בשער, על מנת לשאול דבר הלכה.

בגמרא הובאו שלוש הצעות מה ביקש דוד המלך לשאול מחברי הסנהדרין. [א] לדברי רבא אנשיו של דוד שרפו גדיש של אדם מישראל, ובתוך הגדיש היו טמונים כלים. דוד שאל את חברי הסנהדרין אם עליו לשלם על הכלים הטמונים או לא. האם ההלכה כרבי יהודה, שחייב על “טמון באש”, או האם הלכה כרבנן שפוטרים על “טמון באש”? מחלוקת חכמים ור' יהודה נזכרת במשנה (בבא קמא סא ע"ב). בגמרא נאמר שהסנהדרין השיבו לו תשובה, אך לא נזכר בגמרא מה הייתה תשובתם.

אמוראים אחרים הציגו שאלות אחרות שדומות לדין נזקי אש בכלים טמונים בגדיש.

15 הגמרא בדפים אלו (בבא קמא נט ע"ב – סב ע"ב) עוסקת בנזקי אש ועל כן השאלה בעניין נזקי אש תואמת למהלך הגמרא.

[ב] רב הונא התבסס על הנאמר "ותהי חלקת השדה מלאה שעורים" (דברי הימים א יא, יג). לפיו, היו שם גדישים של שעורים שהיו שייכים לאנשים מישראל, שפולשתים התחבאו בתוכם. דוד שאל את הסנהדרין: "מהו להציל עצמו בממון חבירו?" מפרשים חלקו בשאלה מה הייתה שאלתו של דוד. לפי רש"י (בהמשך הסוגיה בד"ה ויצילה) משמע שהשאלה הייתה האם מותר לשרוף את הגדישים הללו כדי להינצל מהפולשתים, למרות שגוזלים בכך את בעלי הגדישים?¹⁶ לפי תוספות (שם ד"ה מהו) השאלה הייתה בענייני ממון: "איבעיא ליה אי חייב לשלם כשהציל עצמו מפני פקוח נפש". הרשב"א (שם) הבהיר את דברי התוספות: "פירשו בתוס' דקא מיבעיא ליה אם חייב לשלם, ונראה שפשוט להם שיכול להציל על מנת לשלם ושלל מדעת הבעלים". אין שאלה באשר לשריפת הגדיש. "דמילתא דפשיטא היא דאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש אלא שלש עבירות. אלא הכי איבעיא ליה: מהו למיקלינהו אדעתא דליפטר מתשלומין" (רא"ש בבא קמא ו סי' יב).¹⁷

לפי רש"י, דוד ביקש לדעת אם אסור או מותר ולא שאל על תשלום. לפי תוספות, הרשב"א והרא"ש, דוד המלך ידע שמותר לשרוף את הגדיש, ושאלתו הייתה בענייני ממון. האם עליו לשלם או לא.¹⁸

תשובת הסנהדרין הייתה: באופן עקרוני אסור לאדם להציל עצמו בממון חברו, אבל אתה מלך, ומלך פורץ גדר של שדה השייכת לאחרים ואין מוחין בידו, ולכן מותר לך לשרוף את הגדישים הללו או שמאחר שמותר לך לשרוף אינך צריך לשלם. לפי רש"י, תשובת הסנהדרין לדוד הייתה במישור של איסור והיתר, כשאלתו. לפי התוספות והסוברים כמותם, לא ברור מדוע ענו לדוד שלאדם רגיל אסור ולמלך מותר הרי השאלה הייתה בענייני ממון. רבנו פרץ (בבא קמא ס ע"ב) כתב שכוננתם לומר שאסור להציל עצמו בממון חברו כשניתן להציל עצמו באופן אחר, אבל אם אינו יכול להציל באופן אחר, מותר לו אך עליו לשלם אחר כך. כלומר ענייני איסור והיתר

16 בעקבות דברי רש"י, מפרשים רבים עסקו בשאלה מה הייתה ההוה אמינא של דוד שבמקום פיקוח נפש יהיה אסור להציל עצמו בממון חברו? ראה במקורות הרבים שבספר המפתח מאת הרב שבתי פרנקל.

17 כך גם: רמב"ן (בבא קמא, מג ע"א בדפי הרי"ף); תוספות רבנו פרץ והמאירי (בבא קמא ס ע"ב), ועוד.

18 הסוגיה בתלמוד ירושלמי (ב, ה) מסייעת לדברי התוספות: "פשיטא ליה לאביד וליתן דמים. דילמא פשיטא ליה לאביד שלא ליתן דמים". וכך הסביר קרבן העדה שם: "הא פשיטא ליה מותר להאבידן וליתן לבעלים דמיהן. אלא הא קמיבעיא ליה אם מותר להאבידן אפילו שלא ליתן דמים, כיון שאינן משום פיקוח נפש". אמנם, בירושלמי שם הוצגו שאלות אחרות ששאל דוד המלך את הסנהדרין.

וענייני תשלומים קשורים אלו באלו, שהרי אם מותר להציל עצמו בממון חברו, אינו חייב לשלם. אך אסור לאדם להציל עצמו בממון חברו, ואף שבמקום שיש פיקוח נפש נדחה איסור זה, מכל מקום יש לשלם אחר כך.¹⁹

[ג] לפי רבנן ויש אומרים לפי רבה בר מרי, היו שם גדישים של שעורים של ישראל, וגדישים של עדשים של פלשתים. ודוד שאל האם מותר ליטול גדישים של שעורים של ישראל, כדי ליתן לפני בהמתו של דוד, על מנת לשלם לאותם ישראלים לאחר מכן גדישים מהעדשים של הפלשתים. השאלה היא האם מותר לגזול על מנת לשלם?²⁰ רש"י ציין שהאזכור של שדה עדשים הוא על בסיס פסוק מקביל בספר שמואל (שמואל ב כג, יא-יב):

ויאספו פלשתים לחיה ותהי שם חלקת השדה מלאה עדשים והעם נס מפני פלשתים. ויתיצב בתוך החלקה ויצילה ויך את פלשתים ויעש ה' תשועה גדולה.

גם בפסוקים שאחר כך מסופר שדוד היה במצודה, ונציב הפלשתים היה בבית לחם, וע"פ המסופר בגמרא בבית לחם היו גם הסנהדרין ועל כן היה צריך לעבור את מצבת הפלשתים על מנת להגיע לסנהדרין (שם יד-טו). האזכור של עדשים בספר שמואל, והאזכור של שעורים בדברי הימים, הוא הבסיס לדרשה האם מותר להחליף גדישים בשעורים.

תשובת הסנהדרין "חבל ישיב רשע, גזלה ישלם" (יחזקאל לג, טו). מי שלקח משכון שלא כדין כתמורה לחוב, אם השיבו טוב עשה, אך זו היא גזילה והוא רשע, וזאת מפני שאסור לגזול אפילו על מנת לשלם. אבל אתה מלך ומלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין מוחזן בידו, ולכן מותר לך ליטול על מנת לשלם.

את שלוש ההצעות שנזכרו בגמרא נסכם כך:

לדברי רבא - השאלה הייתה בהלכות נזקי אש בטמון. לדברי רב הונא השאלה הייתה בענייני אסור או מותר או בענייני ממון. לדברי רבנן או רבה בר מרי השאלה הייתה בענייני ממון. בתשובות שבשם הסנהדרין ע"פ דברי רב הונא וע"פ דברי רבנן

19 כך הסביר הרב יוסף אנגל, גליוני הש"ס (בבא קמא ס ע"ב).

20 אולי דוד חשש לשרוף השעורים בגלל מה שקרה לאבשלום ששרף את השדה של יואב? (שמואל ב יד, כט-לא). בגמ' סוטה יא ע"א נאמר: "ויולדו לאבשלום שלשה בנים ובת אחת! אמר רב יצחק בר אבדימי: שלא היה לו בן הגון למלכות. רב חסדא אמר, גמירי: כל השורף תבואתו של חברו - אינו מניח בן ליורשו, ואיהו קלייה לדיואב, דכתיב: 'ויאמר אל עבדיו ראו חלקת יואב אל ידי ולו שם שעורים לכו והציתוה באש ויציתו עבדי אבשלום את החלקה באש'".

או רבה בר מרי, נזכר הכלל "מלך פורץ לו דרך ואין ממחין בידו". מדברי הגמרא הללו יש גם ללמוד שהביטוי: "מלך פורץ לו דרך" אין הכוונה רק לדרך בה הולכים או עוברים בה, אלא ביטוי רחב יותר המלמד על סמכות של מלך לחרוג ולהפקיע רכוש, שטחים וכד'.²¹

ג. "מהו להציל עצמו בממון חבריו? ... ליתן לפני בהמתו?"

הגמרא בהמשך הסוגיה (בבא קמא ס ע"ב - סא ע"א) דנה בהתאמת הסברי האמוראים לכתוב בפסוקים. אנו נעיין בעיקר בדברי רב הונא ובדברי רבנן או רבה בר מרי, מאחר שרק בהקשר לדבריהם נזכר הכלל "מלך פורץ לו דרך".
עיון בפסוקים שם מלמד שהשאלה הייתה במצב של מלחמה:

והפלשתים נאספו שם למלחמה. ותהי חלקת השדה מלאה שעורים, והעם נסו מפני פלשתים. ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים ויושע ה' תשועה גדולה (דברי הימים א יא, יג-יד).

בפסוקים הבאים מסופר שדוד היה במצודה, ונציב הפלשתים היה בבית לחם, וע"פ המסופר בגמרא, בבית לחם היו גם הסנהדרין ועל כן היה צריך לעבור את מצבת הפלשתים על מנת להגיע לסנהדרין (שם טז-יח). ייתכן שהתיאור "ויתיצבו בתוך החלקה ויצילוה ויכו את פלשתים" (שם יד) היה לאחר שדוד קיבל תשובה לשאלתו מהסנהדרין.

אך אם מדובר במלחמה, לכאורה לא ברור מה היה הספק של דוד המלך. הרי במלחמה בדרך כלל נגרמים נזקים רבים, ואם היה צריך להשתמש ברכוש פרטי על מנת להכריע את המערכה, מדוע סיכן דוד שלושה לוחמים על מנת שישאלו את הסנהדרין? מדוע בתשובות הסנהדרין היה צורך להשוות בין התנהלות של אדם פרטי לבין התנהלות של מלך?

נבקש להציע שבאופן כללי מדובר על מלחמה, אך ייתכן שמקרים אלו של שריפת הגדישים לא היו הכרחיים מבחינת הכרעת המערכה הצבאית, והיה אולי ניתן להכריע באופן שונה. ניסוח השאלות מורה שמדובר לכאורה על הצלת רכוש אישי:

וקא מיבעיא ליה: מהו להציל עצמו בממון חבריו? ... וקא מיבעיא להו: מהו ליטול גדישין של שעורין דישראל ליתן לפני בהמתו?

21 דרשה אחרת בעקבות ההבדל בין ספר שמואל לספר דברי הימים, מופיעה גם במדרש רות רבה (וילנא) פרשה ה, א, אך בנוסח שונה.

אם מדובר במלחמה של כלל ישראל, אין זה נכון להציג את הבעיה כאילו המטרה היא "להציל עצמו", או כדי להחליף אוכל על מנת לתת "לפני בהמתו". תשובת הסנהדרין הייתה: "מלך אתה, ומלך פורץ לעשות לו דרך ואין מוחין בידו", ורש"י (ד"ה מלך פורץ) הפנה למקור של הלכה זו בברייתא במסכת בבא בתרא:

מלך פורץ - גדר שדה אחרים לעשות לו דרך ולאוכלוסין שלו דאמרי' בב"ב (דף ק:): דרך המלך אין לה שיעור.

כאמור לעיל יש שני מקורות לכלל זה שמלך פורץ לו דרך. במשנה בסנהדרין (כ ע"ב) שם הנושא הוא סמכות מלך בשעת מלחמה, ואילו המשנה והברייתא בגמרא בבבא בתרא (צט ע"ב - ק ע"ב) עוסקות בשעת שגרה, במסגרת אזרחית. רש"י דייק בדבריו והפנה לסוגיה בבבא בתרא ולא לסוגיה בסנהדרין.

גם הרמב"ם כתב הלכות אלו בשני מקומות. כאמור לעיל הלכות מלכים ומלחמותיהם בנויות כך: הלכות המלכים (פרקים א-ד), הלכות המלחמה (פרקים ה-ח). את הסמכות של מלך לפרוץ דרכים כתב הרמב"ם (שם ה, ג) במסגרת הלכות המלחמה, ושם לא הזכיר חובת תשלום, נראה לפרש ששם מדובר בעת מלחמה ומאחר שהמלחמה היא לטובת הכלל ובמצב של פיקוח נפש, ויש מצבים שבהם נדרשת הכרעה מידית שמשמעותה גם פגיעה ברכוש פרטי, שם אין חובה לשלם פיצוי לאנשים פרטיים. בעוד שבחיי שגרה, גם אם מדובר בתחומי חיים שהם לטובת הכלל ואף בהכשרת הצבא והלוחמים, מאחר שאין כאן פיקוח נפש ישיר ומובנהק, חובה על המלך לפצות אם נטל רכוש פרטי. הרמב"ם (הל' מלכים ד, ג-ו) עסק בדיני המלך בשגרה ולא בעת מלחמה, ועל כן ציין שיש לפצות ולשלם ממי שלקחו ממנו.²² במקום נוסף עסק הרמב"ם בסמכות של מלך ליטול רכוש לצרכים אזרחיים ולא לצורכי מלחמה. כך כתב הרמב"ם (הל' גזלה ואבדה ה, יז-יח):

מלך שכרת אילנות של בעלי בתים ועשה מהן גשר, מותר לעבור עליו. וכן אם הרס בתים ועשה אותן דרך או חומה מותר ליהנות בה. וכן כל כיוצא בזה שדין המלך דין.

במה דברים אמורים? במלך שמטבעו יוצא באותן הארצות שהרי הסכימו עליו בני אותה הארץ וסמכה דעתן שהוא אדוניהם והם לו עבדים. אבל אם

22 ראה: סנהדרין קטנה, לסנהדרין כ ע"ב. כיוון דומה כתב הרב יעקב אריאל, "פיצויים על הפקעת קרקעות", שו"ת באהלה של תורה, ד, סי' כ.

אין מטבעו יוצא, הרי הוא כגזלן בעל זרוע, וכמו חבורת ליסטים המזויינין, שאין דיניהן דין וכן מלך זה וכל עבדיו כגזלן לכל דבר.

המקור לדברי הרמב"ם הם דברי האמורא שמואל (בבא קמא ק"ג ע"ב):

אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא. אמר רבא: תדע, דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עלייהו.

דברי הרמב"ם נפסקו להלכה גם בשולחן ערוך (חושן משפט, הלכות גזילה, סי' שסט, ב), והגר"א בכיאווריו (שם ס"ק ח) ציין את הגמרא (בבא קמא ס ע"ב) כמקור לדברי הרמב"ם:

וכן אם הרס כו'. כמו שכתוב בפרק ו דבבא קמא, אבל אתה מלך אתה ומלך וכו'.

דברי הגר"א הללו מחזקים את טענתנו שהרמב"ם אף הוא הבין ששאלת דוד את הסנהדרין לא הייתה במסגרת מלחמה, אלא כפעילות שגרתית או אזרחית. בהלכות אלו לא ציין הרמב"ם שעל המלך לפצות ולשלם, זאת מפני שהרמב"ם בהל' גזלה ואבידה (ה, ט-יז) עסק בעיקר בתוקף השלטוני של מלך או שלוחיו ליטול רכוש, שהרי אם אין להם תוקף שלטוני, מלך זה ושלוחיו הם גזלנים, כמו שכתב בסוף הפרק שם. הלכות אלו נוגעות למלך ישראל וגם למלך גוי, ועל כן הרמב"ם כתב הלכות אלו במסגרת הלכות גזלה ואבידה ולא במסגרת הלכות מלכים שם עסק הרמב"ם בדיני מלך מעם ישראל בלבד, ובמעט מקומות פיצל הרמב"ם בין מלך ישראל ומלך יהודה.²³ אשר על כן שם לא עסק הרמב"ם בשאלה האם על המלך לפצות ולשלם.

23 ההלכה ש"מלך פורץ לו דרך ואין ממחין בידו" נכונה למלך ישראל ולמלך מבית יהודה. עם זאת, הביטוי הייחודי: "מלך פורץ" קשור למהותה של מלכות בית דוד, המלכות הנבחרת שמתחילה אצל פרץ בנם של יהודה ותמר. פעולת ההתפרצות שנעשתה ע"י תמר אמו, ועל ידי פרץ עצמו בעת לידתו, מלווים ומובילים את השושלת הזו בעת לידת דוד. רות, סבתו של דוד פורצת את הכללים והמוסכם, ומשם נסללת הדרך להקמת מלכות בית דוד. דוד היה צריך להיאבק על מעמדו ועל ייעודה של שושלת פרץ, עד שלבסוף התמנה להיות מלך על כל ישראל. תכונת ההתפרצות הזו של פרץ, והכלל "מלך פורץ לו דרך", מאפיינים גם את הדור והתקופה בה מתגלים עקבותיו של משיח. פריצה קדימה, הובלה ויצירה, הן ממאפייני הנהגת המלכות הזו ואין לה שיעור. מעניין לציין את דברי הגמרא (ברכות יז ע"א-ע"ב) שדרשה את הפסוק: "אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו" (תהילים קמד, יד) - "אין פרץ" - שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל". על כך כתבו התוספות (שם ד"ה פרץ): "פרץ זה אחיתופל - שפרץ פרצה במלכות בית דוד". להיבטים רבים על שושלת פרץ עד "איש בן פרצי"

סיכום

הכלל: "מלך פורץ לו דרך, ודרך המלך אין לה שיעור", עוסק בסמכות של כל מלך - מלך מבית דוד ומלך ישראל, וכל מנהיגות שלטונית לאומית, ליטול ולהפקיע אדמות ורכוש של אנשים פרטיים לטובת הכלל. הנטילה וההפקעה של הרכוש והאדמות היא אך ורק לצרכים הנדרשים ואף יש להגביל את השימוש בזמן אם אפשר, ולא לשם תועלת אישית של המנהיג או הקרובים אליו. את הסמכות הזו יש להפעיל בחכמה ובאיזון, ועל השלטון להציב לנגד עיניו שהשלטון הוא זה שמנהיג את העם ולטובת העם ולא להיפך. המגמה של מנהיגות אינה לפגוע באנשים פרטיים אלא לדאוג לרווחתם וטובתם.

הכלל: "מלך פורץ לו דרך", מופיע בשני הקשרים - מלחמה, וחיי שגרה. היקף הסמכות "לפרוץ דרך" בעת מלחמה על מנת להצליח ולנצח בה, גדול יותר מאשר בשביל קידום חיי שגרה ופיתוח צרכים של הכלל. בעת מלחמה ובהנחה שאין ברירה אחרת, ניתן להשתמש ברכוש פרטי על מנת לנצח במלחמה, ואין חובה לפצות או לשלם לאנשים הפרטיים שרכושם נפגע או נלקח. מדובר על מצב של פיקוח נפש. בעוד שלשם קידום צרכים ציבוריים אחרים, יש לפצות או לשלם עבור שימוש או נטילה של רכוש פרטי. גם השימוש ונטילה של רכוש פרטי מוגבלים ויש לנצל סמכות זו בחכמה ובאיזון.

ובמשמעויות העניין, עיין במאמרו המעמיק של הרב יהודה שחור, "על יד איש בן פרצי - פרץ ומשיחיותו", ישועות עוזו - ספר זיכרון לרב עוזי קלכהיים זצ"ל, עמ' 215-236.